Πάμισος :

Το ποτάμι της Μεσσήνης

Ἐκ δὲ Μεσσήνης ὑπὸ τοῦ Παμίσου [illegible] ὸ ϛόμα ὁδὸς μὲν ϛαδίων ἐϛὶν ὀγδοήκοντα. ῥεῖ δὲ ὁ Πάμισος διά τε ἀρο[illegible]μένης καὶ καθαρὸς, καὶ ἀναπλεῖται ναυσὶν ἐκ [illegible] ἐπὶ δέκα [illegible]. [illegible]θέουσι δὲ ἐς αὐτὸ[illegible] [illegible]αλάσσ[illegible]οι [illegible] [illegible]ύων, περὶ ὥραν μάλιϛα [illegible] ἦρος. τὸ δὲ αὐτὸ [illegible] Ῥῆνο[illegible] τε καὶ ἐς τὸν Μαίανδρον ποιοῦσιν οἱ ἰχθῦς· μάλιϛα δὲ ἀνὰ τὸ ῥεῦμα τ[illegible] Ἀχελῴου νήχονται, τοῦ ἐκδιδόντος [illegible] τὰς [illegible]. διάφοροι δὲ τὸ εἶδος [illegible] ἀνα[illegible]έουσιν ἐς τὸν Πάμισον, [illegible] ἐς ὕδω[illegible] καθαρὸν, [illegible] [illegible]ατὰ αὐτὰ τοῖς κατειλεγμένοις ποταμοῖς ἰλυώδεσιν. οἱ κέφαλοι[1]) δὲ, ἅτε ἰχθύων ὄντες τῶν πηλαίων, ποταμῶν φίλοι τῶν θολερωτέρων εἰσί. θηρία δὲ ἐς ὄλεθρον ἀνθρώπων οὐ πεφύκασιν οἱ Ἑλλήνων ποταμοὶ φέρειν, καθάπερ γε Ἰνδὸς καὶ Νεῖλος ὁ Αἰγύπτιος, ἔτι Ῥῆνος[2]) καὶ Ἴϛρος, Εὐφράτης τε καὶ Φάσις. οὗτοι γὰρ δὴ θηρία ὅμοια τοῖς μάλιϛα ἀνδροφάγα[3]) αὔξουσιν, ταῖς ἐν Ἑρμῳ καὶ

Φωτογραφικό διαχρονικό άλμπουμ

Συρραφή :

Γιάννης Πλατάρος

Πάμισος: Ο Μεσσήνιος ποτάμιος Θεός.

Προεισαγωγή:

Το παρακάτω εξαιρετικό κείμενο έχει ληφθεί από την εφημερίδα «ΒΑΛΥΡΑ» φύλλο 138 Νοεμβρίου 1995 και το έχει συγγράψει η **κ.** ***Ελένη Κ. Φάσσου*****.**

Θεωρώ ότι το κείμενο είναι η ιδανική περίληψη των όσων θα έπρεπε να ξέρει κάθε κάτοικος της Μεσσήνης για τον «ποταμό της Μεσσήνης» είναι άκρως ενδιαφέρον και πληροφοριακό , διαλύον παρερμηνείες γύρω από το υπερπολύτιμο ποτάμι της Μεσσηνίας μας.

ΠΑ Μ Ι Σ Ο Σ: Ο ΜΕΣΣΗΝΙΟΣ ΠΟΤΑΜΙΟΣ ΘΕΟΣ (Παυσ. Δ΄ 3,9 10)

Πάμισος, το όνομα του ποτάμιου Μεσσήνιου θεού.
Ερευνώντας διάφορες πηγές βλέπουμε πως το όνομα του ποταμού έχει τη θέση στην προϊστορία, και κρύβει μεγάλη δύναμη. Ίσως το όνομα του, που είναι γλωσσικά δυσερμήνευτο, το χρωστά σε αυτή την δύναμη. Αρκετές πηγές μας βοηθούν να βγάλουμε κάποια συμπεράσματα για το μεγάλο και όμορφο θέμα που προσφέρει ένας ποταμός, όπως ο Πάμισος.

Θα προσπαθήσουμε να υποθέσουμε, βάσει των αρχαίων στοιχείων που έχουμε λίγα, αλλά αξιόλογα στοιχεία για το Μεσσήνιο ποταμό.
Όπως ήταν φυσικό, όταν ποταμό δόθηκε ένα όνομα - μια ταυτότητα, που να προσδιορίζει τις ιδιότητες του - που θα μπορούσε να εμπνέει δέος και δύναμη για τους ανθρώπους!
Με αυτές του, τις ιδιότητες, ο ποταμός, γίνεται για τους αρχαίους μας προγόνους, ποτάμιος Θεός και λατρεύεται με θυσίες και άλλες εκδηλώσεις σύμφωνα με τις δοξασίες και τις έννοιες που έδιναν οι αρχαίοι σε κάθε τι που λατρεύανε.

Ο ΠΑΜΙΣΟΣ
ΣΤΙΣ ΑΡΧΑΙΕΣ ΠΗΓΕΣ

Από ιστορικές πηγές (κυρίως Παυσανία και Στράβωνα), μαθαίνουμε διάφορα πράγματα για τον ποταμό και την τότε κατάσταση που επικρατούσε στην περιοχή.
Ο γεωγράφος Στράβωνας γράφει (1) «...αφού η Μεσσηνία και μάλιστα η Λακωνία ανήκεν εις τον Μενέλαον και διαρρέεται υπό των ποταμών Παμίσου και Νέδωνος ...» και λίγο πιο κάτω:
«Ουχί μακράν της Κορώνης σχεδόν εις το μέσον του κόλπου, εκβάλλει ο ποταμός Παμισός»,
«Ο δε Παμισός είναι ο μεγαλύτερος ποταμός που υπάρχει εντεύθεν του Ισθμού, καίτοι ο ρούς του ολόκληρος από των πηγών και δια μέσου των πεδιάδων της Μεσσηνίας και της καλουμένης **Μακαρίας**, τας οποίας πλουσίως διαβρέχει, δεν έχει μήκος μεγαλύτερον των πεντήκοντα

σταδίων.
Ο περιηγητής Παυσανίας στα «Μεσσηνιακά» του, γράφει για τον Πάμισο και την περιοχή και αναφέρεται (δυστυχώς με λίγα λόγια) στις διάφορες λατρείες του ποτάμιου Θεού,
Παυσανίας (2,3,4)Ο υιός του Δωτάδα Συβότας καθιέρωσε να θυσιάζει κατ' έτος ο βασιλευς εις τον Πάμισον και να προσφέρει τιμάς προς τον υιόν του Μελανέως Εύρυτον εις την Οιχαλίαν προ της διεξαγωγής της τελετής των Μεγάλων θεων, η οποία εγίνετο εις την Ανδανίαν.
Και λίγο πιο κάτω, συνεχίζει Παυσ. (2, 3, 4) «Οπως βαδίζει κανείς από την Θουρίαν προς την Αρκαδίαν, συναντά τας πηγάς του Παμίσου, εις τας οποίας θεραπεύονται τα μικρά παιδιά».
Λίγο πιο κάτω ο Παυσανίας συνεχίζει να δίνει πληροφορίες για τον πλούτο που πρόσφερε ο Πάμισος στην Μεσσηνιακή πεδιάδα και φυσικά να συγκρίνει τον Πάμισο με άλλους ποταμούς.
Παυσ. (2, 3, 4) «Από την Μεσσήνην έως το στόμιον του Παμίσου είναι ογδοήκοντα στάδια, ο δε Πάμισος ρέει δια μέσου καλλιεργουμένης χώρας, έχει καθαρά νερά και είναι πλωτός εις μήκος δέκα περίπου σταδίων από την θάλασσαν, εις αυτόν εισέρχονται και θαλασσινά ψάρια και μάλιστα κατά την άνοιξιν...»

ΑΡΧΑΙΕΣ ΛΑΤΡΕΙΕΣ ΣΤΟΝ ΠΑΜΙΣΟ

Ο Παυσανίας στα «Μεσαηνιακά» του, κάνοντας αναφορά στον Πάμισο, αναφέρει τη λατρεία του ποτάμιου Θεού Πάμισου, ανάμεσα σε πολλές άλλες προδωρικές λατρείες που γινόντουσαν ατην περιοχή και που μετά τη δωρική κατάκτηση είχαν παραμεληθεί. Περνώντας όμως τα χρόνια άρχισαν σιγά-σιγά να ξαναγίνονται οι γιορτές αυτές και μάλιστα από Δωριείς ηγεμόνες. Ανάμεσα σε αυτές τις γιορτές μνημονεύει ο Παυσανίας τη γιορτή του Δία ΙΘωμάτα, του Μαχάονα και των παιδιών του Νικόμαχου και Γόργασου, της Μεσσήνης, του Ευρύτου και του Πάμισου.
Αυτός που εισηγήθηκε τις προδωρικές γιορτές ήταν ο ηγεμόνας των Δωριέων Γλαύκος. Για τη γιορτή του Πάμισου εργάστηκε ο Συβότας, βασιλιάς και γιος του Δωτάδα από τη γεννιά του Κρεσφόντη και είναι αυτός που χαρακτηρίζεται και οργανωτής της λατρείας.
Ο Συβότας όρισε να είναι η γιορτή ετήσια και να συνδυάζεται με θυσία για το θεό Πάμισο από τον εκάστοτε βασιλιά του τόπου.
Δεν μας πληροφορεί όμως ο Παυσανίας σε ποιο σημείο του ποταμού γινόντουσαν αυτές οι εκδηλώσεις.
Σήμερα μετά από διάφορα στοιχεία που έχουν έλθει στο φως από αρχαιολογικές αποστολές, μπορούμε να μιλήσουμε, με κάποια βεβαιότητα, πως οι γιορτές αυτές γινόντουσαν στις πηγές του ποταμού, στο σημερινό χωριό Άγιος Φλώρος.
Στον Άγιο Φλώρο , η Σουηδική αποστολή ανέσκαψε Το ναό του Παμίσου, όπου η λατρεία βεβαιώθηκε με επιγραφικό ευρήματα.
Μια από τις πηγές του Πάμισου βρίσκεται σε κεντρικό σημείο του χωριού, απέναντι από την ανακαινισμένη εκκλησία των Αγίων Φλώρου και Λαύρου, πλάι στον αιωνόβιο και υπερμεγέθη πλάτανο.
Κάτω από το σημερινό δημόσιο δρόμο, βρίσκονται οι περισσότερες και

πλουσιότερες πηγές του ποταμού, γνωστές με το όνομα «Μάτια».
Πολύ κοντά στα «Μάτια» το Σεπτέμβριο του 1933 ο Σουηδός **Νάτον Βαλμίν** και η ομάδα του έφεραν στο φως ερείπια αρχαίου ιερού του Ασκληπιού, δωρικού ρυθμού, διαστάσεων 7,42 χ 8,75 μ., μια μαρμάρινη στήλη με την επιγραφή: **«ΑΣΚΛΑΠΙΟΔΩΡΟΣ ΠΑΜΙΣΩΙ»** και μία ακόμα που γράφει:**«ΔΕΞΙΠΠΟΣ ΕΥΧΗΝ ΕΠΗΚΟΩ ΠΑΜΙΣΩ».** Επίσης πολλά ακόμα σημαντικά ευρήματα ήλθαν στο φως όπως: πέντε κούροι, αρκετά ορειχάλκινα αγαλμάτια που παριστάνουν μικρά παιδιά με παραμορφωμένα μέλη, ειδώλεια, κυρίως μπρούτζινα και πήλινα, που απεικονίζουν ανθρώπους, θεούς και ήρωες, καθώς και ζώα, ιδίως ταύρους και κατσίκια. Με τη μορφή του ταύρου εικονιζόταν ο Θεός Παμισος, όπως προκύπτει από την αναθηματική στήλη που βρέθηκε στις πηγές του ποταμού. Υπάρχει επίσης πλήθος μικροσκοπικών πήλινων αγγείων από τα προοριζόμενα μόνο για αναθήματα. Τα μικρά αυτά αναθήματα αρχίζουν από το 500 π.Χ. και φθάνουν ως τους ύστατους χρόνους της αρχαιότητας (300 π.Χ.).

Για η φύση ης σημαντικής αυτής ποτάμιας λατρείας υπάρχει μια σαφής νύξη στο επίθετο «επικόω» της πιο πάνω επιγραφής, που σημαίνει ότι ο θεός αυτός είναι «επήκοος». Επακούει δηλαδή και βοηθάει αυτούς που τον έχουν ανάγκη.
Έτσι φωτίζεται και η πληροφορία που δίνει ο Παυσανίας πως στις πηγές του Πάμισου τα παιδιά έβρισκαν γιατρειά. Ο Πάμισος λατρευόταν ως θεός θεραπευτής. Μια άλλωστε από τις πηγές του Αγίου Φλώρου ακόμη και σήμερα έχει χλιαρό νερά, και μπορεί στην αρχαιότητα να ήταν θερμή πηγή.
Αν και η αρχαιολογική έρευνα της περιοχής, υπήρξε περιορισμένη, το πλήθος των αναθημάτων και η παλαιότητα της λατρείας (το όνομα του ποταμού θεωρείται προελληνικό, ίσως είναι και η λατρεία του) μπορεί να σημαίνει πως μια τοπική λατρεία πήρε τη θέση ασκληπιείου!
Ο Πάμισος μπορεί ακόμη να ήταν ένας θεός επικούριος ή συμπαραστάτης και όχι μόνο ιαματικός. Οι ποταμοί είναι από την φύση τους μεγάλες και δυνατές δυνάμεις. Αυτό είναι αρκετό ώστε αυθόρμητα και αβίαστα να μπορούν να ζωοποιηθούν και να λατρευτούν για την κίνηση τους, που είναι η απλούστερη εκδήλωση ης ζωής. Βέβαια αυτή η εκδήλωση της ζωής και της δύναμης γίνεται πολύ αισθητή στις πηγές τους. Αυτό είναι ένα συμπέρασμα που βεβαιώνει τον πιθανό τόπο της λατρείας του ποταμού.
Ο Πάμισος είναι από τα μακρότερα (43 χιλ.) και πολυϋδρότερα ποτάμια της Πελοποννήσου. Από τον τρόπο, όμως που τον παρουσιάζει ο Παυσανίας αλλά και ο Στράβωνας είναι βέβαιο πως επί των ημερών τους ονομαζόταν Πάμισος μόνο το κάτω μέρος του ποταμού (από τις πλούσιες πηγές του Αγίου Φλώρου μέχρι των εκβολών, που διαρρέει το κάτω τμήμα της Μεσσηνιακής πεδιάδας, το ονομαζόμενο από τον Στράβωνα με το επίθετο **«Μακαρία»,** που την ποτίζει και την καρπίζει.
Από την σύντομη πληροφορία του Παυσανία για την ευεργητική

επίδραση του ποταμού πάνω στα νέα παιδιά, είναι φανερό πως οι αρχαίοι έβλεπαν την ζωοδότειρα δύναμη του ποταμού, όπως και πολλών άλλων ποταμών, σαν μια δύναμη που άξιζε να λατρεύουν, και την λατρεύανε σαν δύναμη κουροτρόφο. Το πιο συνηθισμένο τάμα για κάθε ευεργεσία του ποτάμιου Θεού προς ένα νέο άτομο ήταν η αφιέρωση (της κόμης) των μαλλιών του στον Θεό ποταμό. Για πολλές περιοχές της Ελλάδας έχουμε μαρτυρίες για τέτοια αφιερώματα κυρίως όταν το παιδί περνούσε από την εφηβική ηλικία στην ανδρική, χωρίς όμως αυτό να είναι απόλυτο.
Ας μην προσπαθήσουμε να γράψουμε τίποτα άλλο για τον Πάμισο. Τη σπουδαιότητα του την κατάλαβαν οι πρόγονοί μας και ο Παυσανίας και ο Στράβωνας την έγραψαν για να την διαβάσουμε και εμείς και να βγάλουμε τα δικά μας συμπεράσματα

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Στράβωνας «Γεωγραφικά» C
353, 361, 358, 366, 357 (εκδόσεις Πάπυρος) Μετάφραση Κ.Θ. Αραπόπουλος
2. Παυσανίας «Μεσσηνιακά» 3.9 –10 , 31.4, 34,4 (εκδόσεις Πάπυρος). Μετάφραση Ανδρέα Πουρνάρα
3. Παυσανίας «Μεσσηνιακά» παραπομπές οι ίδιες εκδόσεις Ζαχαρόπουλος. Μετάφραση Ιωάννη Κορδάτου
4. Παυσανίας «Μεσσηνιακά» παραπομπές οι ίδιες εκδόσεις Εκδοτική Αθηνών.

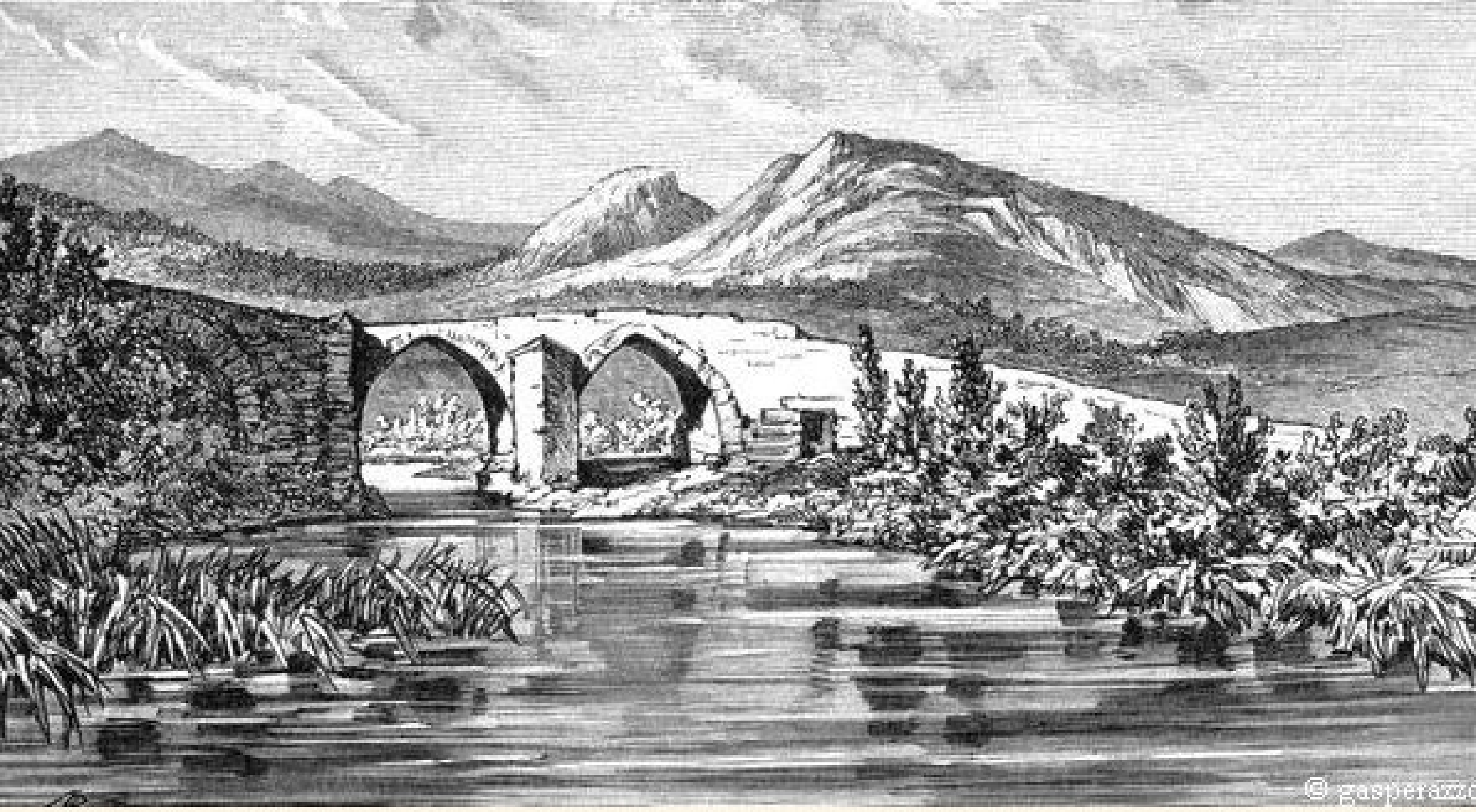

Εκβολές ποταμού Παμίσου στη Μεσσήνη

Φωτ. Γιάννης Πίταρης

© gasperazz

ΑΣΚΛΑΠΙΩΔΩΡΟΣ
ΠΑΜΙΣΩΙ

The mouth of the R. Pamisos

Η γέφυρα του ποταμού Παμίσου.

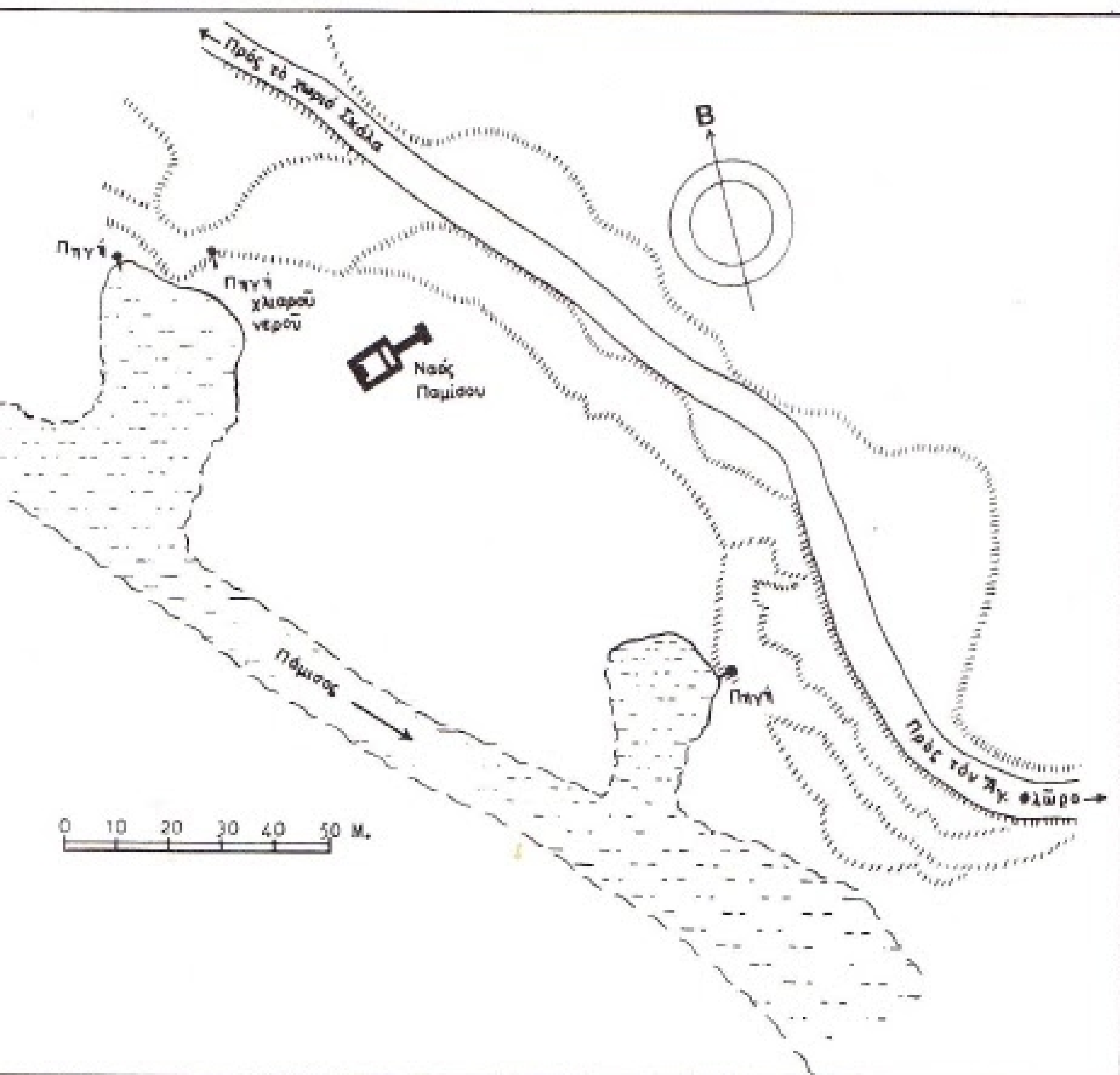

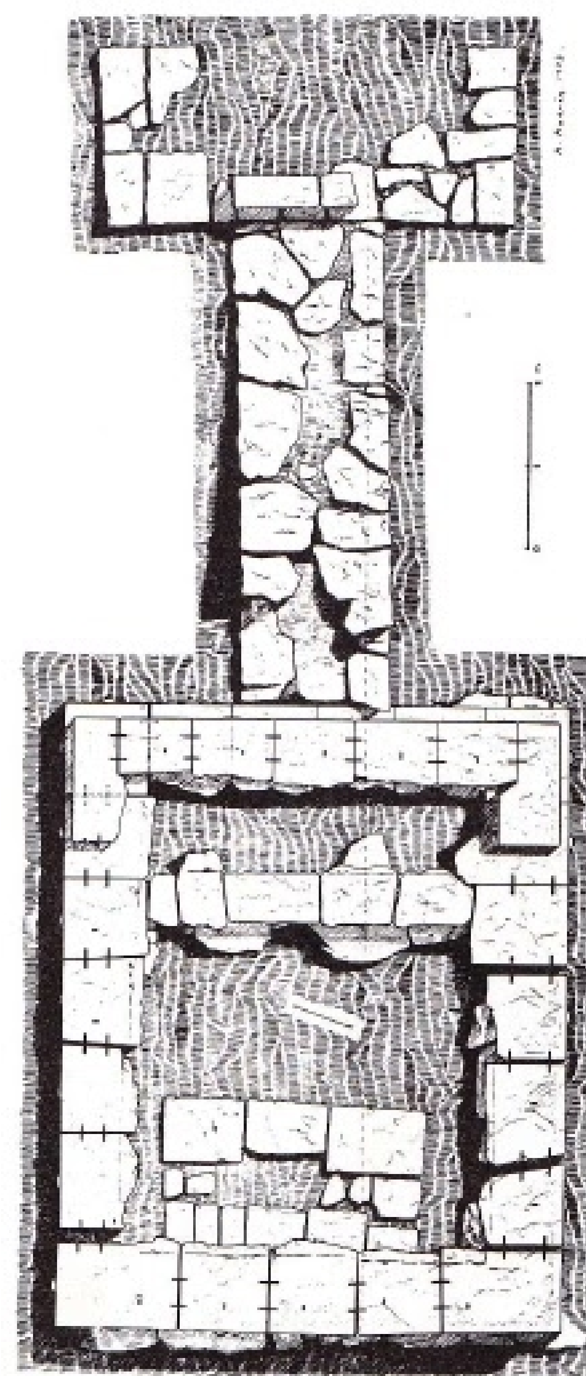

Αἰπύτου Γλαῦκος, ἀλλὰ ὀργανωτὴς τῆς λατρείας τοῦ Παμίσου ἦταν ὁ Συβότας, ἐπὶ τοῦ γιοῦ τοῦ ὁποίου Φίντα ἔγινε τὸ πραξικόπημα τοῦ ἱεροῦ τῆς Λιμνάτιδος καὶ ὁ φόνος τοῦ Τηλέκλου ποὺ ἔδωσε ἀφορμὴ στὸν πρῶτο μεσσηνιακὸ πόλεμο. Ὁ Συβότας ὅρισε ἐτήσια γιορτὴ μὲ θυσία γιὰ τὸ θεὸ Πάμισο ἀπὸ τὸν ἑκάστοτε βασιλιὰ τοῦ τόπου. Ἡ γιορτὴ καὶ ἡ θυσία αὐτὴ φαίνεται πὼς γίνονταν στὶς πηγὲς τοῦ Παμίσου, παρὰ τὸν σημερινὸ Ἅγ. Φλῶρο (ἑφτὰ περίπου χιλιόμετρα βορειότερα τῆς ἀρχαίας Θουρίας). Μιὰ ἀπὸ τὶς πηγὲς τοῦ Παμίσου, ἀρκετὰ πλούσια, βρίσκεται σὲ κεντρικὸ μέρος τοῦ χωριοῦ, ἀπέναντι ἀπὸ τὴν ἀνακαινισμένη ἐκκλησία τῶν ἁγίων Φλώρου καὶ Λαύρου, πλάι σὲ ὑπερμεγέθη πλάτανο. Στὰ βόρεια ὅμως κράσπεδα τοῦ χωριοῦ, χαμηλότερα ἀπὸ τὸ δημόσιο δρόμο, βρίσκονται οἱ περισσότερες καὶ πλουσιώτερες πηγές, γνωστὲς μὲ τὸ ὄνομα «Μάτια». Πολὺ κοντὰ σ' αὐτὲς ἀνασκάφτηκε ὁ μικρὸς ναὸς τοῦ ποτάμιου θεοῦ (βλ. εἰκ. 33, 35 καὶ 36) καὶ ἡ λατρεία του ἐπιβεβαιώθηκε μὲ ἐπιγραφές· ἐκτὸς τῆς στήλης εἰκ. 37 ὑπάρχει καὶ μεταγενέστερο (ρωμαϊκῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων) βάθρο ἀναθήματος μὲ τὴν ἐπιγραφή: «Δέξιππος εὐχὴν | ἐπηκόῳ Παμίσῳ» (τὸ ἐπίθετο χαράχτηκε μετὰ τὶς ἄλλες λέξεις, ἀλλ' ὄχι πολὺ ἀργότερα). Τὰ μικρὰ ἀναθήματα ποὺ ἀρχίζουν ἀπὸ τὰ 500 περίπου π.Χ. καὶ φτάνουν ὣς τοὺς ὕστατους χρόνους τῆς ἀρχαιότητας εἶναι εἰδώλια κυρίως μπρούντζινα καὶ πήλινα ἀπεικονίζοντα ἀνθρώπους, θεούς, ἥρωες, καθὼς καὶ ζῶα, ἰδίως ταύρους καὶ κατσίκια· ὑπάρχει ἐπίσης πλῆθος μικροσκοπικῶν πήλινων ἀγγείων, ἀπὸ τὰ προοριζόμενα μόνο γιὰ ἀναθήματα. Γιὰ τὴ φύση τῆς σημαντικῆς αὐτῆς ποτάμιας λατρείας ὑπάρχει μιὰ σαφὴς νύξη στὸ ἐπίθετο «ἐπηκόῳ» τῆς παραπάνω ἀναθηματικῆς ἐπιγραφῆς, ἡ ὁποία φωτίζεται ἀπὸ τὴν πληροφορία ποὺ δίνει ἐδῶ ὁ Παυσανίας, πὼς στὶς πηγὲς τοῦ Παμίσου παιδιὰ ἔβρισκαν γιατρειά: ὁ Πάμισος λατρεύονταν ὡς θεός-θεραπευτής. Μιὰ ἄλλωστε ἀπὸ τὶς πολλὲς πηγὲς τοῦ Ἁγ. Φλώρου ἔχει καὶ σήμερα νερὸ χλιαρό, καὶ μπορεῖ στὴν ἀρχαιότητα νὰ ἦταν πηγὴ θερμή. Ἡ ἀρχαιολογικὴ ἔρευνα περὶ τὸ ναὸ τοῦ Παμίσου ὑπῆρξε περιορισμένη· τὸ πλῆθος τῶν ἀναθημάτων καὶ ἡ παλαιότητα τῆς λατρείας (τὸ ὄνομα τοῦ ποταμοῦ θεωρεῖται προελληνικό, ἴσως εἶναι καὶ ἡ λατρεία) μπορεῖ νὰ σημαίνει πὼς μιὰ τοπικὴ λατρεία πῆρε τὴ θέση ἀσκληπιείου (ὅπως ἡ λατρεία τοῦ Ἱππόλυτου στὴν Τροιζῆνα, βλ. τὸν προηγ. τόμο, σελ. 249 β). Ὁ Πάμισος μπορεῖ νὰ ἦταν πλατύτερα ἕνας θεὸς ἐπικούριος ἢ συμπαραστάτης, ὄχι μόνο ἰαματικός. Οἱ ποταμοὶ εἶναι ἀπὸ τὶς φυσικὲς δυνάμεις ποὺ αὐθόρμητα καὶ ἀβίαστα μποροῦν νὰ ζωοποιηθοῦν καὶ νὰ λατρευτοῦν, γιὰ τὴν *κίνησή* τους ποὺ εἶναι ἡ ἁπλούστερη ἐκδήλωση τῆς ζωῆς καὶ ποὺ πιὸ αἰσθητὴ εἶναι στὶς πηγές τους.

Ὁ Πάμισος εἶναι ἀπὸ τὰ μακρότερα (43 χιλιομέτρων μήκους) καὶ πολυυδρότερα ποτάμια τῆς Πελοποννήσου. Ἀπὸ τὸν τρόπο ὅμως ποὺ τὸν παρουσιάζει ὄχι μόνο ὁ Παυσανίας, ἀλλὰ καὶ ὁ Στράβων εἶναι βέβαιο πὼς ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τους ὀνομάζονταν Πάμισος μόνο τὸ κάτω μέρος τοῦ ποταμοῦ (ἀπὸ τὶς πλούσιες πηγὲς τοῦ Ἁγ. Φλώρου μέχρι τῶν ἐκβολῶν) ποὺ

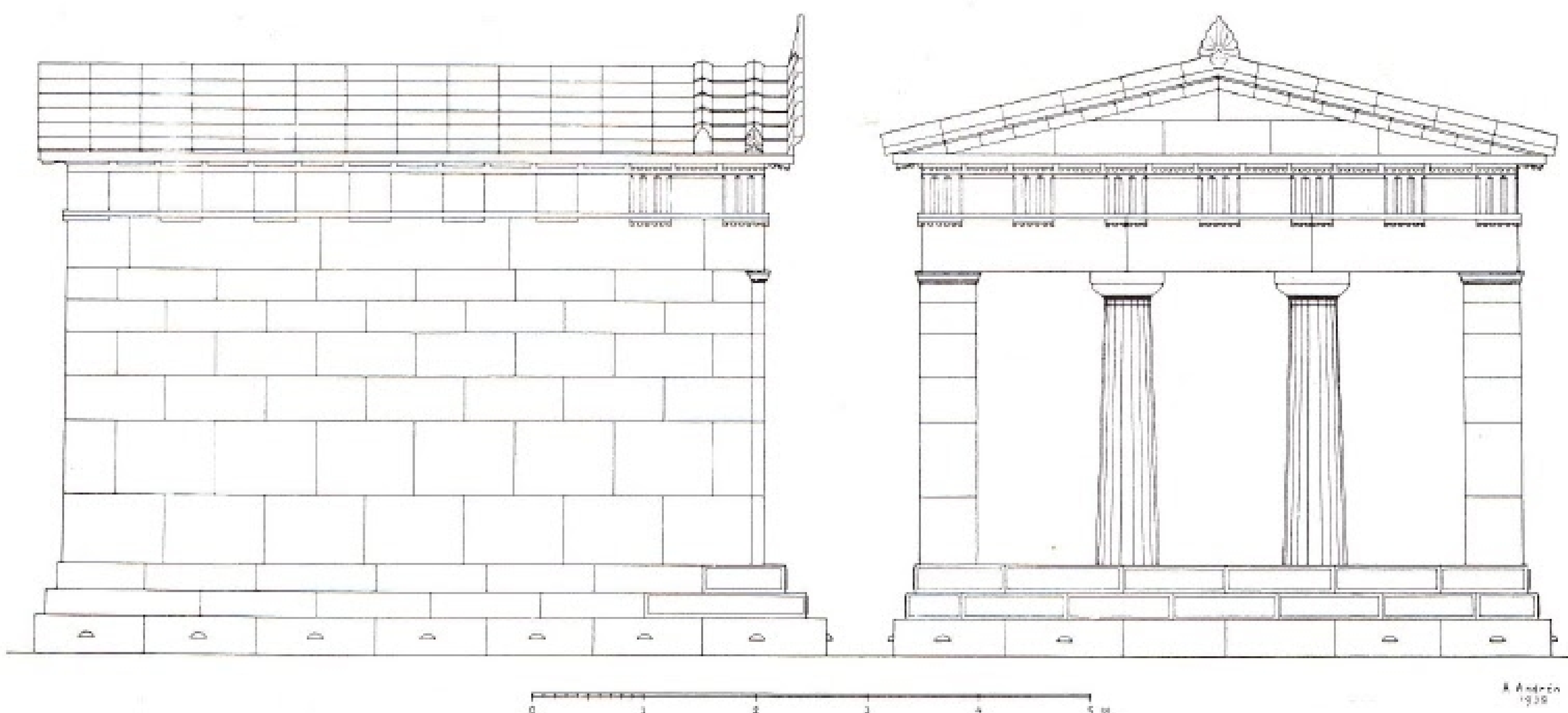

33. *Μικρὸς ναὸς τοῦ ποτάμιου θεοῦ Παμίσου ἀνασκάφηκε ἀπὸ σουηδοὺς ἀρχαιολόγους στὰ 1929, 1933 καὶ 1934, σὲ μικρὴ ἀπόσταση πρὸς βορρᾶν τοῦ χωριοῦ Ἅγ. Φλῶρος. Στὴ θέση αὐτὴ βρίσκονται οἱ κυριώτερες πηγὲς τοῦ ποταμοῦ, γνωστὲς ὡς «Μάτια», γιατὶ τὸ νερὸ ἀναβλύζει κάθετα ἀπὸ τὸ ἔδαφος σχηματίζοντας μικρὲς λίμνες καὶ ἔπειτα ρεύματα. Οἱ πηγὲς εἶναι ἀρκετὰ χαμηλότερα ἀπὸ τὸ σημερινὸ δημόσιο δρόμο Καλαμάτας – Ἁγίου Φλώρου – Μεγαλόπολης, ἀλλὰ πολὺ κοντά. Στὸ παρατιθέμενο σχέδιο τῶν σουηδῶν σημειώνεται ὁ παλιὸς δρόμος ποὺ ὁδηγοῦσε ἀπὸ τὸν Ἅγ. Φλῶρο πρὸς τὸ βορειότερο χωριὸ Σκάλα.*

34. *Σημερινὴ ὄψη τῶν πηγῶν ἀπὸ τὸν καινούργιο δημόσιο δρόμο, ὁ ὁποῖος διακρίνεται στὴ γωνία πάνω ἀριστερά.*

35. *Λεπτομερέστερο σχέδιο τοῦ ναΐσκου, ὁ ὁποῖος φαίνεται στὴν εἰκ. 33: ἡ θεμελίωση τοῦ κρηπιδώματος τοῦ μικροῦ ἐν παραστάσι ναοῦ, τοῦ πρὸς ἀνατολὰς βωμοῦ του καὶ τῆς λιθόστρωτης ράμπας (ἀπαραίτητης στὸ ἐκεῖ ὑγρὸ ἔδαφος) ποὺ συνέδεε τὸ βωμὸ μὲ τὸ ναό. Ὁ σηκὸς ἔχει στ' ἀνατολικὰ στενὸ πρόδομο καὶ παρὰ τὸ δυτικὸ τοῖχο στὸ ἐσωτερικό του ἕνα χαμηλὸ κτίσμα μὲ πωρόλιθους ποὺ μπορεῖ ν' ἀποτελεῖ τὴ θεμελίωση τοῦ βάθρου τοῦ λατρευτικοῦ ἀγάλματος· ἐπειδὴ ὅμως ὁ καθαρισμὸς τοῦ ἐσωτερικοῦ του μέχρι βάθους 1,55μ. ἔδωσε ἕνα πλῆθος ἀναθημάτων, ἑρμηνεύτηκε ὡς β ό θ ρ ο ς π ρ ο σ φ ο ρ ῶ ν πρὸς τὸν Πάμισο, καὶ ἔγινε ἡ ὑπόθεση πὼς στὸ σημεῖο αὐτό, ὅπου ἔρριχναν τὰ εἰδώλια καὶ τὰ ἄλλα ἀναθήματα ὑπῆρχε μιὰ ἀπὸ τὶς πολλὲς πηγὲς τοῦ ποταμοῦ (ἄλλες μὲ ἄφθονο νερὸ ὑπάρχουν σήμερα περὶ τὸ ναό). Ἀπὸ τὸ κρηπίδωμα φαίνεται σήμερα μιὰ σειρὰ καλοδουλεμένων ἀσβεστόλιθων καὶ μέρος μιᾶς δεύτερης ἀπὸ πάνω. Χαμηλότερα ὑπάρχει θεμελίωση ἀδούλευτων πωρόλιθων. Οἱ ἀσβεστόλιθοι διατηροῦν τοὺς σιδερένιους δεσμοὺς στοὺς ἁρμούς τους.*

36. *Ἀναπαράσταση τοῦ παρὰ τὸν Ἅγ. Φλῶρο ναΐσκου τοῦ ποτάμιου θεοῦ Παμίσου. Τὸ κρηπίδωμα στὴν ἐξωτερική του γραμμὴ ἔχει διαστάσεις 7,42×6,875μ. Ὁ ναὸς ἦταν δωρικὸς καὶ εἶχε ἴσως δυὸ κίονες ἀνάμεσα σὲ παραστάδες. Ἀπ' ὅλα τὰ μέλη ποὺ σημειώνονται στὴν ἀναπαράσταση βρέθηκαν κομμάτια στὴν ἀνασκαφή, ἐκτὸς τῶν κιόνων καὶ τοῦ ἐπιστυλίου. Ἀσβεστόλιθος εἶχε χρησιμοποιηθεῖ μόνο στὸ κρηπίδωμα (βλ. τὸ προηγούμενο σχέδιο)· γιὰ τοὺς τοίχους, τὸ διάζωμα καὶ τὸ γεῖσο εἶχε χρησιμοποιηθεῖ πωρόλιθος μὲ ἐπίχρισμα. Τὰ κεραμίδια ἦταν πήλινα· βρέθηκαν πολλοὶ ἀκροκέραμοι ἀνθεμωτοὶ (βλ. τὴν ἑπόμενη εἰκόνα)· ἕνα μεγαλύτερο ἀνθέμιο πήλινο, τοῦ ὁποίου μέρος βρέθηκε θεωρήθηκε ὡς κεντρικὸ ἀκρωτήριο (βλ τὸ ἐδῶ σχέδιο δεξιά).*

Προχωρώντας ἀριστερὰ ἀπὸ τὶς πηγές, σ' ἀπόσταση σαράντα σταδίων, ἔχει κανεὶς τὴν ὑπὸ τὴν Ἰθώμη πόλη τῶν μεσσηνίων (τὴ Μεσσήνη)[1]. *Ἡ πόλη περιβάλλεται ὄχι*

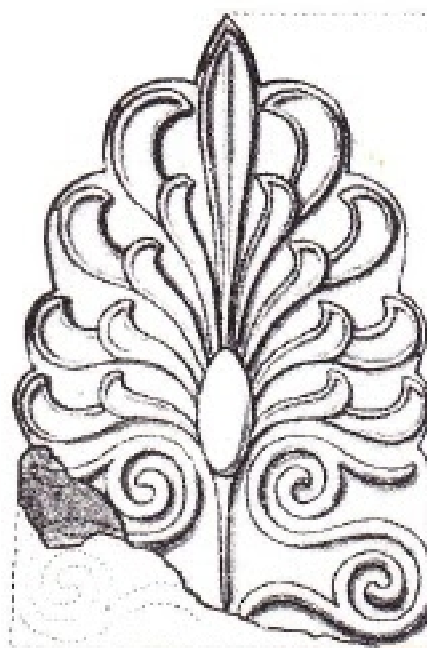
διαρρέει τὸ κάτω τμῆμα τῆς μεσσηνιακῆς πεδιάδας, τὸ ὀνομαζόμενο ἀπὸ τὸ Στράβωνα *Μακαρία* (ἐνῶ τὸ πάνω λέγονταν *Στενυκληρικὸν πεδίον*): *μέγιστος δ' ἐστὶ ποταμῶν* (λέγει ὁ Στράβων 8, 361) *τῶν ἐντὸς ἰσθμοῦ, καίπερ οὐ πλείους ἢ ἑκατὸν σταδίους* (λιγώτερο ἀπὸ 18½ χιλιόμ.) *ἐκ τῶν πηγῶν ῥυείς, τῷ ὕδατι δαψιλής, διὰ τοῦ μεσσηνιακοῦ πεδίου καὶ τῆς Μακαρίας καλουμένης.* Ἀπὸ τὴ σύντομη πληροφορία τοῦ Παυσανία γιὰ τὴν εὐεργετικὴ ἐπίδραση τοῦ ποταμοῦ στὰ παιδιά, εἶναι φανερὸ πὼς ἡ ζωοδότειρα δύναμή του, ὅπως καὶ πολλῶν ἄλλων ἑλληνικῶν ποταμῶν, λατρεύονταν ὡς *δύναμη κουροτρόφος*. Καὶ στὴ Σπάρτη οἱ δυὸ κουροτρόφοι θεότητες *Εἰλείθυια* καὶ *Ὀρθία* εἶχαν τὰ ἱερά τους παρὰ τὸν Εὐρώτα (βλ. τὸν προηγ. τόμο, σελ. 375 β, σημ. 2). Τὸ πιὸ συνηθισμένο τάμα γιὰ κάθε εὐεργεσία τοῦ ποτάμιου θεοῦ πρὸς μιὰ νεαρὴ ὕπαρξη ἦταν ἡ ἀφιέρωση τῆς κόμης του σ' αὐτόν: τὰ παιδιὰ πρόσφεραν κατὰ κανόνα στὸν ποταμὸ τὴν κόμη τους, ὅταν αἴσια περνοῦσαν τὴν ἐφηβικὴ ἡλικία καὶ ἔμπαιναν στὴν ἀνδρική. Τὴν πρόσφεραν καὶ ὅταν σώζονταν ἀπὸ κάποιο κίνδυνο: ὁ Πηλέας εἶχε τάξει νὰ προσφέρει στὶς πηγὲς τοῦ Σπερχειοῦ (ὅπου ὑπῆρχε τέμενος τοῦ θεοῦ καὶ βωμὸς) τὴν κόμη τοῦ γιοῦ του Ἀχιλλέα συνοδεύοντάς την μὲ ἑκατόμβη καὶ θυσία πενήντα προβάτων, ἂν σωθεῖ ὁ Ἀχιλλέας ἀπὸ τὸν πόλεμο (Ἰλ. Ψ 142 κπ.). Τὰ ἀπὸ ποταμοὺς ἐξ ἄλλου θεοφόρα κύρια ὀνόματα εἶναι φανερὸ πὼς δόθηκαν σὲ παιδιὰ ἀπὸ εὐγνωμοσύνη τῶν γονέων πρὸς εὐεργέτες ποταμούς: *Ἀσωπόδωρος, Κηφισόδωρος* ἢ *Κηφισόδοτος, Ἰσμηνίας* ἢ *Ἰσμηνόδωρος*.

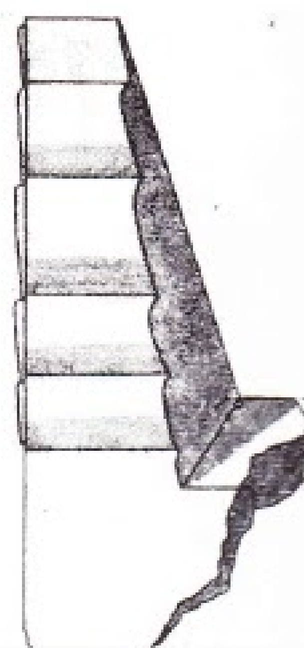
1. Ἡ πρωτεύουσα τῆς αὐτόνομης Μεσσηνίας χτίστηκε τὸ χειμῶνα τοῦ 370-369 π.Χ. ἀπὸ τὸν Ἐπαμεινώνδα, σχεδὸν ταυτόχρονα μὲ τὴν ἀρκαδικὴ Μεγαλόπολη, μέσα στὸ σχέδιο ἀποκλεισμοῦ τῆς Σπάρτης μὲ κράτη ἐχθρικά, ὥστε νὰ ἐκλείψει ἡ ἐπιρροή της ἔξω τῆς Λακωνικῆς. Ἡ ἐπέμβαση τῶν Θηβαίων εἶχε ζητηθεῖ ἀπὸ τοὺς ἀρκάδες γιὰ τὴν ὁμοσπονδιακή τους ἕνωση· ὁ Ἐπαμεινώνδας ἐνδιαφέρθηκε προσωπικὰ γιὰ τὴν ἵδρυση τῆς Μεγαλόπολης μὲ τὸ «συνοικισμὸ» 39 πολιχνῶν· κατόπιν εἰσέβαλε στὴν Λακωνική, τὴν ὁποία ὅμως γρήγορα ἐγκατέλειψε κρίνοντας ὡς πολὺ ἀποτελεσματικώτερη τὴν ὀργάνωση τῆς ἐλεύθερης Μεσσηνίας. Ὁ Παυσανίας διέσωσε τὶς περισσότερες πληροφορίες γιὰ τὴν ἵδρυση τῆς πρωτεύουσας Μεσσήνης: ἕνα χρόνο πρὸ τῆς νίκης τῶν Λεύκτρων, λέει, διάφοροι ἐκπατρισμένοι μεσσήνιοι εἶχαν διαισθανθεῖ τὴν ἀνάσταση τῆς πατρίδας. Μετὰ τὰ Λεῦκτρα ἀπεσταλμένοι στὴν Ἰταλία, τὴ Σικελία καὶ στὴ λιβυκὴ πόλη Εὐεσπερίδες

37. *(Στὴν παροῦσα σελίδα.) Στήλη ἀναθηματικὴ στὸ θεὸ Πάμισο (ἡ παράσταση σχεδὸν δὲν διακρίνεται σήμερα στὴ στήλη, ὅπως σώζεται στὸ μουσεῖο τῆς Καλαμάτας). Ἡ συνηθισμένη ἀπεικόνιση τοῦ ποτάμιου θεοῦ ὑπὸ μορφὴν ταύρου δὲν εἶναι ἔργο δεξιοτέχνη, ἀλλὰ μᾶλλον ἐπαρχιακοῦ τεχνίτη τοῦ 2. π.Χ. αἰ. Ἐπειδὴ φέρει δυὸ ἀναθηματικὲς ἐπιγραφές, μποροῦμε νὰ ὑποθέσουμε πὼς ἡ σύγχρονη μὲ τὴ στήλη εἶναι ἡ πάνω (μὲ τὸ ἐξίτηλο ὄνομα τοῦ ἀναθέτη καὶ τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ: ΠΑ]ΜΙΣΩΙ), ἡ ὁποία ἀργότερα ἀπαλείφτηκε ἀπὸ τὸ νεώτερο ἀναθέτη Ἀσκλαπιόδωρο, ὁ ὁποῖος χρησιμοποίησε τὴ στήλη (ἴσως μόνο τὸ πάνω μέρος της) ὡς ἁπλὸ βάθρο γιὰ κάποιο ἄγνωστο ἀνάθημά του, τὸ ὁποῖο γομφώθηκε στὴν πάνω ἐπιφάνειά της· διατηρεῖται ἐπάνω ἡ ὀρθογώνια ὀπὴ γιὰ τὴ γόμφωση.*

38. *(Κάτω, στὴν παροῦσα σελίδα.) Μέτωπο ἀνθεμωτοῦ ἡγεμόνος κεράμου ἀπὸ τὸ ναὸ τοῦ Παμίσου παρὰ τὸν Ἅγ. Φλῶρο. Δεξιὰ πλάγια ὄψη τοῦ ἴδιου ἀκροκεράμου.*

Πάμισος Ποταμός

Pamisos Potamos

Σ
Φ

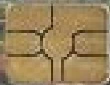

ΜΕΣΣΗΝΗ

ΠΑΜΙΣΟΣ ΠΟΤΑΜΟΣ (ΕΚΒΟΛΕΣ)

ΤΗΛΕΚΑΡΤΑ

1000 ΔΡΧ DRS

500.000 · 01/00

ΗΜ-ΛΗΞΗΣ/EXP DATE 01/02

5522

19/06/2015 11:39

